

EDEBİYATÊ ZAZAKÎ YÊ KLASİK DE EQÎDENAMEYÎ (Akaidnamas in Classical Zaza Literature)

Metin ÇİFTÇİ¹

Kilmîye

Armancê ina xebat edebîyatê zazakî yê klasîk de tewirê eqîdenameyî ke tewirêko edebî û dînî yo de çend hebî eqîdeyî estî nînan cakerdiş, dayîşşinasnayîş û pêveranayîş o. Badê cigêrayîşan ra çar eqîdeyê ke hîrê hebî menzûm î û yew zî nesîr a tespît bîy. Ina xebat de verê cû derheqê nê eqîdeyan û nûştexan de melumat dîyo, dima zî encam de mîyanê nê eqîdeyan de hetê ke zey pê û cîya yî îfade bîy.

Edebîyatê zazakî yê klasîk de teberê mewlidan de kitabê ke bi terzo menzûm nusîyayî zaf nîy û tewirê eqîdenameyî de çar hebî eqîdeyî estî. Mewlidan ser o tayê xabet virazyayî labelê eqîdeyan ser o tena yew-di xebatî estî. Ma bi ina xebata xu wazenî ke hem eqîdeyan bide şinasnayîş û eqîdeyan pêveran hem zî tewirê eqîdenameyî de çi eserî estî nînan tespît biker.

Kelîmeyê Mifteyî: Eqîdename, Edebîyatê Zazakî yê Klasîk, Eqîdenamey Menzûm, Eqîdenamey mensur

Abstract

The aim of this paper is to research how many *akaidnamas* exists in Classical Zaza Literature in the genre of akaidnama, which is a literal and religious one and to identify and compare them. After researching, four akaidnamas have been found, one of them is written in prose and the others are in verse. In

¹ Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Araştırma Görevlisi

this study first of all, information about works and their writers was given and then in the conclusion part the similarities end and differences of these works were expressed.

Except for the some mawlids which were written in verse there are few texts in Classical Zaza Literature. There are some studies on mawlids but the genre of akaidnama has not been studied sufficiently yet. This article intends to determine the existence of texts in this genre by defining them.

Keywords: Akaidnama, Classical Zaza Literature, Verse, Prose

1. Destpêk

Çekuya “akîde” (‘eqîde) erebkî ya, kokê “‘eqd”î (عقد) ra virazîyaya û zafhûmarê ina çekuye zî “akaid” (eqîdeyî) o. Ferheng de çend manayê “‘eqîde” zey, bi zerrî çikêk ra bawerkerdiş û in çî qebulkerdiş û in çî ra giredayîş o estî. Reyna “‘eqîde” ferheng de: “bingeyê ke bawerkerdişê yîn mecburî wo, îlmeko ke inî bingeyonî ra behs keno, musnayîşî bawerî û rîsalêka ke in musnayîşî ra behs kena”² in çar manayanê termî de şuxulîyena.

“Eqîde”, ne qey esasanê bawerî tena yena şuxulnayîş ge yew mewzû de qey famkerdişêko xususî yê temsîlkarê mezhebêkî ge zî qey bawerîyê melek û axîretî yena şuxulîyena.³ Îlmê Akaid de esasê bawerîyî çar beşan de yenî vatiş: îlahîyat, nubuwet, sem’îyat û îmamet.

Eqîdename (bawername) ke yew tewiro edebî û dînî yo û zey edebîyatê ereban, farisan û tirkan, edebîyatê kurdan de zî cayê xu guretu. Ma eşkenî vaji ke; “Ehmedê Xanî pê *‘Eqîdeya Îmanê* edebîyatê kurdan de yew edetê eqîdeyî dayo dest pê kerdiş”⁴. Xanî dîma zafin eqîdeyê menzûmî nuştî. Mesela, Mele Xelîlê Sêrtî, Mevlana Xalidê Bexdadî, Şex Muhemmed Hezîn û Mele Nesredîn-i Zoqî nînan ra çend tenî.

Edebîyatê zazakî yê klasîk de teberê mewlidan de eserê menzûmî zaf tay ê. Bê mewlidan, çend hebî eqîdeyî zî estî û eqîdeyê ke ma tespît kerdî çar hebî. Ina xebat de ma eqîdeyê Mela Mehmed Elî Hunijî, Mela Mehemedê Hezanî, Mela Mehmed Demirtaşî û Mela Mehemedê Muradanî dayî şinasnayîş û hem zî encam de hetê şekl û muhtewayî ra inî eqîdeyî nayî têvera.

In nuşte de ma tezê lîsansê berzî yê xo ra zî îstîfade kerd.

2 Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, r. 213.

3 Kılavuz, m. n. v., r. 212.

4 Kadri Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı II, Eqîdeya Îmanê*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008, r. 43.

2. Eqîdenameyê Mela Mehmed Elî Hunijî

2.1. Nameyê Eqîdenameyê Ey

Nameyê eqîdeyê Mela Mehmed Elî Hunijî *Eqîdey Îman-Eqîdey Îslam* o.⁵

2.2. Cuya Mela Mehmed Elî Hunijî û Eserê Ey

2.2.1. Cuya Mela Mehmed Elî Hunijî

Mela Mehmed Elî Hunî (Hunij) serra 1930 de dewa Hunî de ameyo dinya. Nameyê babîyê ey Mela Husên o. Ey Dîyarbekir, Sêrt û Cîzre de wend û tehsîlê xu Bismîl di kerd tamam. Badê tehsîlê medresa ra pey ey dewa xu ke o wext Hun dew bî de yew medresa kerd a û vîst û hîrê serrî ders da feqîyan.⁶ 1953 de şîyo esker û 1960 de zî zewejîyo çar lajî û şeş hebî zî kenayê ey estî. Eslê xu Fexranê Çoligî ra yo. Inka zî Hun de ciwîyeno.

2.2.2 Eserê Ey

Mela Mehmed Elî Hunî şexso hîrêyin o ke bi zazakî mewlid nuşto. Mela Ehmedê Xasî û Usman Efendîyo Babijî ra dima ey mewlidê xu serra 1971 de nuşto. Qelema ey zaf biberki ya. Bê mewlidê ey tayê mewlidîyeyê eyê ke tam mewlid nîhesebyenî zî estî. Eserê ey inê:

1. *Heketey Yûsuf û Zelîxa*, 152 beytî, 1980
2. *Mewlido Zazakî, Mîrac û Wefat Nebî*, 1971
3. *Qesîdey*
 - a. *Zerra Haya*, 40 beytî, 1975
 - b. *Qesîdey Tewhîd*, 33 beytî, 1975
 - c. *Qesîdey Qebir / Ezabî Qebra Xuerî*, 20 beytî, 1975
 - d. *Qesîdey Seîdî Nûrsî*, 20 beytî, 1969
 - e. *Weqayê Kербela* (In qisim de hîrê qesîdeyî estî.)
 - *Weqay Kербela Hesên-Huseynî*, 20 beytî, 1970
 - *Weqay Kербela Hezret Hesênî*, 20 beytî, 1970
 - *Weqay Kербela Hezret Huseynî*, 30 beytî, 1970
 - f. *Qesîdey Peyxemberî*, 20 beytî, 1972
 - g. *Eqîdey Îman-Eqîdey Îslam*, 66 beytî, 1970
4. *Hîkmet û Edebîyat*
 - a. *Hîkmet Zazakî*, 80 beytî, 1971
 - b. *Edebîyat Zazakî Neqîşnayo Pey Nakî*, 264 beytî, 1971
5. *Xezay Uhudî (Ġezay Uhudî)*
 - a. *Weqayê Koyî Ūhûdî Wefatî Hemzî*, 81 beytî, 1972

5 Mela Mehmed Elî Hunî, *Eqîdey Îman-Eqîdey Îslam*, (Nusxaya ke Hunijî bi destxetê xu nuşta), 1970.

6 Şahap Yeşilkaya, *Edebîyata Kirdkî de Mewlid û Mehmed Elî Hunî*, Bingöl Üniversitesi, YDE, (tezê lîsansê berzî ke hema nêweşanîyayo), r. 25, 2014.

- b. *Vengî Melî, Munacat Mehmed Elî, 22 beytî, 1974*
 c. *Qesîdey Mekkî, 25 beytî, 1976*
 d. *Qesîdey Medîna, 25 beytî, 1976*⁷

2.3. Samedê Nuştişê Eqîdename û Tarîxê Ey

Mela Mehmed Elî Hunij, eqîdeyê xu de beyta çarin de vano ke; mi in eqîde qey zazayan nušto. Xura eqîdeyî qey musnayîşî nusîyenî. Naye ra ma eşkenî vaji ke in eqîde qey musnayîşê esasanê bawerî nusîyayo. Hunijî *Eqîdey Îman-Eqîdey İslamî* serra 1970 de nušto. In eqîde, edebîyatê zazakî yê klasîk de eqîdeyo tewr verîn o.

2.4. Xususîyetê Şeklî

Eqîdeyî exlebe bi şeklê mesnewî nusîyayî labelê in eqîde, bi şeklê qesîdeyî nusîyayo. Qesîde de beytî xu mîyan de hina qaffiye genî: aa, ba, ca...

2.5. Muhtewa

Hunijî eqîdeyê xu bi zıwanêko sade û zelal nušto. Destpêk de bawerîya tewhîdî, hemdele û selwele dima hina vano: mi in eqîde qey zazayan û bi zazakî nušto ke wa biwanê û eqîdeyê xu bizanê. Badê cû reyna bawerîya tewhîd ra behs keno û vano ke; insan ganî bi îmaneko tehqîqî îman bîyaro.

Dewama ci de vera eqîdeyê şîyan hina vano: merdim bi gunakerdiş nîbeno kafir û kam o ke riyê ehî sunet ra şîyoro, şino cenet. Hunij reyna gêreno a yeno mewzûyê bawerîya Homayî ser û sifetanê zatî û subutî yê Homayî ra behs keno. Tîya de Hunij, bê sifetê “Heyat”î zey Ehmedê Xanî qey sifetanê Homayî herinda nameyanê erebkî, nameyanê zazakî şuxulneno:

*Homa estû bê may û pî wi yo w' nîmanenû çî
 Hîre sifeyt tamam bî, bizan eqîdey îman*

*Hîre sifeyt bîn enî bê peynî û bê vernî
 Muhtac nîyû, ma benî, bizan eqîdey îman*

*Sifat subutî heştî pey lay zazakî deştî
 Di beytanîd vireyştî, bizan eqîdey îman*

*Vonû, Veynenû, Virazon, eşkenû şerr nîwazon
 Zanû, Eşnawen, Wazen, bizan eqîdey îman*

*Sifeyt heştin Heyat, Homay nîkennû wefat
 Yîr çîn nû han û memat, bizan eqîdey îman*

7 Mehmet Selîm Uzun, *Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)*, Vate Kovara Kulturî, h. 18, r. 63-66, İstanbul, 2002.

Badê nînan ra şeş hebê ruknê îmanî ra behs keno. Tîya de ne tena behsê înan keno, eynî wext de tayê xususîyetanê yin ra zî zey humarê meleketan, kitabên û pêxemberan zî ano zîwan. Dima zî panc ruknanê îslamî ra behs keno. Dewama ci de Hunij hina vano: Hz. Muhammed (s.e.w.) pîlî pêxemberan o û rehberî ma wo. Badê behsê Mîracî ra çar kitabên û inî kitabî qey kamcîn pêxemberî amey ra behs keno. Eynî wext de nameyê panc pêxemberanê pîlan û nameyê des meleketanê pîlan dano. Dima zî nameyê cinîyan û qijanê Hz. Muhemmedî dano. Tîya de nameyê Ehlî Beytî zey Hz. Elî, Hz. Hesen û Hz. Huseyînî xu vîra nêkeno. Peynî de zî bidetay çend elametanê qîyam hina rez keno:

*Vîceyn Deccalo înad însan zaf kennû feryad
Nesla pak ra yenû îmdad, bîzan eqîdey îman*

*Deccal wuradon Qur'an benna xelayey îman
Hey sûrey Îqra biwan, bîzan eqîdey îman*

*Mehdî vecenno yew nur mîllet veynena huzur
Dûr benû, nîbenû zur, bîzan eqîdey îman*

*Deccal înad bennu har Hezret Îsa yenu war
Deccalî ken tar û mar, bîzan eqîdey îman*

In qisim de Hunij şerê xeyr û şerî de çepgîran zey hetê şerî hesabeno:
*Telebey çêp keyn leqleq Îstanbul'îd keyn teqreq
Nuranî warzeyn mutleq, bîzan eqîdey îman*

*Telebey çêp keyn hucûm Nuranî kennî gûm gûm
Hey biwan sûrey Rum, bîzan eqîdey îman*

Beytanê tewr peyînan de elemetanê qiyametî zey *Ye'cûc û Me'cûc* û *Duxanî* ra zî besh beno.

2.6. Beyta Verîn û Beyta Peyîn

Hunij, destpêk de qey şîretî vengdano însanan û beyta peyîn de zî hina vano:

*Hey ya însan ya însan Homay yow' bîya îman
Ti biwon îlm û îrfan bizon eqîdey îman*

*Hacî Xoca kennu weş vonu beyt ma şeyşt û şeş
Eqîdey xu mek nîweş bizon eqîdey îman*

3. Eqîdenameyê Mela Mehemedê Hezanî

3.1. Nameyê Eqîdenameyê Ey

Nameyê eqîdeyê ey *Eqîdetu'l-Îmanî* yo.⁸

3.2. Cuya Mela Mehemedê Hezanî û Eserê ey

3.2.1. Cuya Mela Mehemedê Hezanî

Mela Mehemedê Hezanî, Licê, Hezan ra yo. Hezanî, 1938 de ameyo din-ya. Nameyê ey resmîyet de Mehmet Şanlı yo. Mexleşê ey zî Mela Mehemedê Hezanî yo. Zey şair Mem zî yeno şinasnayîş. Nameyê babiyê ey Mela Ebdulgafûr o, Mela Ebdulxefûr zî lacê Mela Hesenî yo. Kalîkê ey Kasan ra şîyo Hezan. Kasan girêdayê Darê Yêni yo.

Badê qedenaşîşê îlkokul ra Hezanî, hezar û new sey û pancas û şeş de dewa xu ra kewto teber şîyo feqîtî. Hezanî, Licê, Dîyarbekir, Balîcne, Metranî, Cewzat û Kemberlî wendo. Kemberlî de eskerî yî amîya û şîyo eskerî. Şêşt çar de eskerî ra ageyrayo, şîyo Baroxlî. Tîya de wendişê medresa qedîna yo.

Hezanî, hezar û new sey û şeşt û new de dewa xu de dest pê îmamtî kerdo. Hezar û new sey û neway hîri de zî bîyo teqawut. Nika zî Dîyarbekir de ciwîyeno.⁹

3.2.2. Eserê Ey

Nuşteyê ke Hezanî bi elfabeya erebkî guretî qelem û Zeynelabidîn Amedî zî bi destxetê xu newe ra nuştî û bi nameyê *Mîzanu'l-Edebî zey* kitabêk çap biy. *Mîzanu'l-Edebî* de inî nuşteyî estî:

1. *'Eqîdetu'l-Îmanî*, 144 beytî, 1980, (Zazakî)
2. *'Eqîdetu'l-Îmanî*, 74 beytî, 1980, (Kurmancî)
3. *Mecnun û Leyla*, 260 beytî, 1980, (Kurmancî)

Bê inî nuşteyan in kitab de tayê şîrê ey zî estî. Zowbîna şîrê eyê zî tayê kovaran de weşanîyayî.

3.3. Semedê Nuştişê Eqîdename û Tarîxê Ey

Hezanî roportajo ke ma ey dir viraşt de derheqê semedê nuştişî in eqîde de va ke; mi in eqîde nuşt ke wa vîndî nêbo. Eynî wext de eqîdeyê xu de hina vano; mi in eqîde qey awamî nušto. Hezanî serra 1979 de dest bi in eqîde kerdo û serra 1980 de tamam kerdo. Hezanî verê cû *'Eqîdetu'l-Îmanî* nušto dima ê nuşteyê bîni nuştî.

8 Mela Mehemedê Hezanî, *Mîzanu'l-Edeb*, (Bi destxetê Zeynelabidîn Amedî), Dîyarbekir.

9 Mela Mehemedê Hezanî, *Derheqê Eqîdenameyan û Zazakî de Hezanî dir Roportajêk*, roportajkerdox: Metîn, Çiftçi, 04.02.2014, Dîyarbekir

3.4. Xususîyetê Şeklî

Hezanî eqîdeyê xu bi şeklê mesnewî û bi qalibê “fâ’îlâtun fâ’îlâtun fâ’îlun”î yê behrê remelî yê weznê aruzî nuşto. Mesnewî de di beytî xu mîyan de hina qafîye genî: aa, bb, cc...

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam (a)

Vatişê ma namê Ellah ze’l-meram (a)

Be’dê cû Rehman, Rehîm dest pêbike (b)

Hemdê Homay zey sena pê zêde ke¹⁰ (b)

3.5. Muhtewa

‘Eqîdetu’l-Îmanî yê Hezanî de destpêk de besmele, hemdele, selwele û bawerîya tewhîdî estî. Dima zî mewzûyî zey ruknê îslamî, sifetê subûtî, ruknê îmanî, bi kilmî cuya Hz. Muhemmedî (s.e.w.), mîrac, des elametê qîyametî, çar mezhebî, di mezhebî îtîqadî û îmamê yîn û peynî de zî şeştî ferzî qey şafîyan estî. Yanî, in eqîde de esasê bawerî bi çarçewaya ruknê îslamî û ruknê îmanî ameyî vatiş.

3.6. Beyta Verîn û Beyta Peyîn

Hezanî destpêk de bi nameyê Homayî dest pêkeno û peynî de zî bi tarîxê nezmî qedeneno.

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam

Vatişê ma namê Ellah ze’l-meram

Tarîxê hicrî bi qey nezme, bizan

Ġeyn û ta, bê pê bimare, ey cuwan

4. Eqîdenameyê Mela Mehemedê Demîrtaşî

4.1. Nameyê Eqîdenameyê Ey

Nameyê eqîdeyê ey *Qesîdeya diyîn¹¹* o.

4.2. Cuya Mela Mehmed Demîrtaşî û Eserê Ey

4.2.1. Cuya Mela Mehmed Demîrtaşî

Mela Mehmed Demîrtaş, 1936 de Dîyarbekir de ameyo dinya. Dîyarbekir û dormaleyê Dîyarbekir de dest pê perwerdeyê medresa gureto û dersî zey tefsîr,

10 Mela Mehemedê Hezanî, *‘Eqîdetul-Îmanî (zazakî)*, Mîzanu’l-Edeb, r. 1.

11 Mela Mehmed Demîrtaş, *Dîwan*, Arşîvê Ahmet Kayintu ra, Esero destxet û bêtarîx.

fikih, hedîs û sîyer dîy. Badê tamamkerdişê perwerdeyê xu 1960 de gêreno a yeno dewa xu û tîya de zey îmam-xetîb dest pê wezîfe keno. O wext ra pey çewres û hewt serrî ina wezîfe dewam keno û 2007 de teqawut beno. Hemo zî dewa xu di cuya xu dewam keno.¹²

4.2.2. Eserê Ey

Dîwanê Mela Mehmed Demîrtaşi ke tede şeştî û şeş qesîdeyî estî di qisim û hîri sey hewt ripelan ra yeno meydan. Qismo ke nuşttoxî zey *Büyük Divan* (dîwano gird) name kerdo beyntarê 1975 û 1977 de ameyo nuştiş. In qisim de pancas û şeş qesîdeyî estî û di se û çewres û çar ripelî yo. Qismo bîn ke 2006î ra pey ameyo nuştiş de vîst qesîdeyî estî û pancas û hewt ripelî yo. In dîwan, mîyanê eseranê zazakî de hetê humarê ripelan ra esero tewr bihecm o.¹³

4.3. Semedê Nuştîşê Eqîdename û Tarîxê Ey

Mela Mehmed Demîrtaşi eqîdeyê xu de semedê nuştîşî de çîyêk nêardo ziwan. Reyna zî ma eşkenî vaji ke semedê nuştîşî: hem bi nê eqîdeyî, bi feqîyan esasanê bawerî biasan dayîşhezberkerdiş hem zî waştîşê bi zazakî nuştîş î. Çünke qey Mela Mehmedî bi zazakî çîkêk nuştîş neke yew teqlîd o, hîşmendîya ziwanî ya. Çünke merdim eşkeno dîwanê ey de hîşmendî û eşqê ey yê zîwanê zazakî bivîno.

4.4. Xususîyetê Şeklî

Herçiqaş Mela Mehmedî eqîdeyê xu bi nameyê *Qesîdeya diyîn* name kerdo zî hetê şeklê nezmî ra in eqîde bi şeklê mesnewî nusîyayo. Tîya de şuxulnayîşê çekuya “qesîde” yî edetêk o, yanî o wext kamî şîrêk nuştêne bi “qesîde” name kerdêne, goreyê şeklê nezmî ra name nênayêne pa.

4.5. Muhtewa

Mela Mehmed Demîrtaş beyta verîn de vano; merdim ganî ewilî, her çî de û heme çî ra ver bi nameyê Homayî dest pê bikero û dima zî bi hemdele û selwele dewam keno. Beyntarê eqîdeyê Demîrtaşi û î bînan de ferqêko muhîm ino: Demîrtaş, destpêkê eqîdeyê xu de tewirê awan ra behs keno. In behs eqîdeyanê bînan de çin o. Hetê vatişê tewirê awan ra in behs maneno kitabê îlmîhalî. Çünke behsê awan yew mewzû yo ke îlmê îlmîhal de yeno vatiş. Badê vatişê tewirê awan ra ruknê îslamî, ruknê îmanî, şertê nimac, zekat û roceyî yenî vatiş. Demîrtaş, 'eqîdeyê xu bi behsê helal û heramî ke qismê şeştî ferzan î qedeneno:

*Ma helal helal bizûni, ma herûm herûmû vaj
Îtîqadî ma înu yû her çî rî estû ilaj*

12 Ahmet Kayintu, “Molla Mehmet Demirtaş’ın Zazaca Divanı” II. Uluslar Arası Zazaca Sempo - yumu, r. 329 Bingöl, 2012.

13 Kayintu, m. n. v., r. 329.

*Îmûnu bawer bi kî ma farzî ma pîyrû heqî
Bî tamûmî şeştî hebî ma bîyarî pey heqî*

4.6 Beyta Verên û Beyta Peyêne

*Ma bi bîsmîllahî dest pey kenî her çî ra verî
Hemd û sena qey Ellah rî ma bî abd û rehberî
Ferzî ma nuştî vaji ma bizûni bîyarî ca
Ma emelkî qey Ellah dî sahîh û, îmûnî ma*

5. Eqîdenameyê Mela Mehemedê Muradanî

5.1. Nameyê Eqîdenameyê Ey

Nameyê eqîdeyê ey *Eqîda Zazakî*¹⁴ yo. In eqîde mîyanê broşurêkê ke Mela Mehemedê Muradanî serra 1990 de çap kerdo de yo.

5.2. Cuya Mela Mehemedê Muradanî û Eserê Ey

5.2.1. Cuya Mela Mehemedê Muradanî

Mela Mehemedê Muradanî, serra 1952 de Dara Hênî (Darê Yenî) de dewa Muradan ameyo dinya. Ey verê cû dewa xu de babîyê xu ra dersa Qur'anî girewta dima zî Mela Yusuf Kulakî het de wendo. Badê cû şîyo dewa Muedon uja de zî Mela Mehdî ra ders girewta û tîya ra zî şîyo Muş. Tîya de peynîyê perwerdeyê medresa de îcazeyê xu zî Seyda Mela Ebdullahî (Mela Ebdullahê Qerekoyî) ra girewto.

Şeşê Sibatê serra 1976ê de Çêrme (Yedîsu) de dest pê muezîntî kerdo. Tîya de di serrî wezîfe kerdo û dima zî şîyo Dara Hênî. Badê qezenkerdişê îmtîhanê îmamî ra şîyo Arzeng ke yew dewa Bongilanî (Suelaxon/ Qeza) ya û tîya de hîrê serrî kusûr feqîyan kerdî weye. Badê Înqîlabê Kenan Evrenî ra surgun bîyo bi Gêxi (Kîgi) labelê îstîfa kerdo û şîyo Qiziltepe-Mêrdîn. Tîya de medreseya Şex Selahedînî de di-hîrê serrî ders daya feqîyan. Xarpêt de qey îmamî qura ancîyaya û yî rî zî Çorum vejîyayo. Badê yew serr û çend aşman ra pey tayîna yî vejîyaya dewa Parsîyûn ke dewa Palî ya û tîya de medresêk viraşta û panc serrî û çend aşmî ders daya. Cuwa pey surgun yî dariyayo wera û ameyo Dara Hênî.¹⁵ Tîya de heştês serrî ders daya feqîyan û serra 2010 de Bursa de teqawut bîyo. Nika ho Bursa de ciwîyeno û wayîrê hîri laj û hîri kenayan o.

5.2.2. Eserê ey

Mela Mehemedê Muradanî wexta ke medresa de ders dayêne o wext dest pê şîr nuştîş kerdo. Ey bi xu mewlid û 'eqîdeyê xu çap kerdî. Dima zî serra 2002

14 Mola Mehemed el-Muradanî el-Gencî, *Mewlid û 'Eqîda Zazakî*, 1990.

15 Mela Mehemedê Muradanî, *Ez Ina Zê Yew Mûsîbetêk Vînena*, roportajkerdoxî: W. K. Merdimîn, N. Celalî, Vate Kovara Kulturî, 2003, h: 21, r: 4-8.

de W. K. Merdimîn û N. Celalî mewlidê ey latînze kerdo û hûmara vîst û yewin yê kovara Vateyî de neşr kerdo.

5.3. Semedê Nuştişê Eqîdename û Tarîxê Ey

Derheqê semedê nuştişê de 'eqîde de çîyêk çin o. In 'eqîde mîyane yew broşurê ke Mela Mehemedê Muradanî çap kerdo de yo. Inî broşur de mewlidêk, eqîdeyêk û peynî de zî çend mektubê Seîd-î Nursî estî. In eqîde 2005 de nusîyayo.

5.4. Xususîyetê Şeklî

Mela Mehemedê Muradanî eqîdeyê xu bi şeklê nesîrî nuştî. Hûmara rîpelan zî hîris û şeş î. Tayê cayan de zî beytê zazakî û fariskî estî.

5.5. Muhtewa

Mela Mehemedê Muradanî verê cû bi nameyê Homayî (besmele) dest pê kerdo dima zî çarçewaya ruknê îslam û ruknê îmanî de eqîdeyê xu vawito. Wexta ke inî ruknan ra behs kerdo her rukn bidetay zey sifetê Homayî, nameyê meleketa, nameyê suhuf û kitabana, nameyê pêxemberan û xelîfan û elamatê qîyam ardo ziwan. Mewzûyê Mîracî û bawerîya axîretî ra zî behs bîyo. Tîya de qismê axîretî zey merg, qebr, persê qebrî, heşr, mîzan û nameyê meleketa bidetay ameyî vatiş. Qismê mezheban de zî mezhebî kerdî di qismî, yew îtîqad û yew zî 'emelî. Maturîdî û Eş'arî zî mezhebê îtîqadî yî. Nameyê îmamanê mezheban û çend serrî ciwîyayî ra zî behs kerdo. Mu'tezîle, Wehabîye û Şîîye zey ehle bîdatî name kerdî. Mewzûyî zey kerametê ewlîyan û tesîrê duayî zî in eqîde de cayê xu gureto. Rizqo heram, pawitiş şeş çîyan zey dîn, nefis, mal, neseb, aqil û irz û însan çî wext û senî beno kafîr, bi îmam îtaatkerdiş, xirabîyê fesadî, hesudî, kibr, xiybet û fitne û xu nînan ra dûr girewtiş ra zî behs bîyo.

5.6 Cumleya Verîn û Peyîn

Mela Mehemedê Muradanî, *Pey nomê Ellah û Rehman û Rehîm. Tî bizûn ey mumîn! Erkanî Îslam pûnc hebî... hîna dest kerdo pê û peynî di zî hîna vato: Ellahû Teala ma hûn xeflet ra hîşyar kerû, heq ma bid diyayîş, batil ra ma dûr kerû, şu'ur bid pûr Îsalmû, dişmenûn dîn zebûn, mexlûb kerû, bi hurmetê seyyîde'l-ewwelîn welaxirîn, amîn.*

Netîce

Edebîyatê zazakî yê klasîk de tewirê eqîdenameyî de çar hebî eqîdeyê ke ma eşkayî tespît biker estî. Heta ewro edebîyatê zazakî de eqîdeyan ser o bê xebata M. Malmîsanîj û Roşan Lezgînî ke eqîdeyê Mela Mehemedê Hezanî 'Eqîdetu'l-Îmanî herfanê erebkî ra latînze kerdo û kovara Vateyî ya hewtêsin de neşr kerdo xebatî çin î. Ma cor de derheqê eqîdeyan de melumat dayo tîya de zî hetê şekl û muhtewayî ra nayî têvera:

1. Temamê inî eqîdeyan qey şarî/ewamî nusîyayî, naye ra zî nuştîxê eqîdeyan bi ziwanêko zelal û sade eqîdeyî xu nuştî.

2. Wexto ke ma ewnîyênî nuştoxanê inî eqîdeyan ra ma vînenî ke hemin medresa de wendo. Inî melayan medresa de eqîdeyê erebî û kurmancî wendî û dima waşto ke yî zî bi xu eqîde binusê. Tîya de tena perwerdeyê medresa qey nuştuşî semedêk nîyo, qebîliyetê şîrnuştîşî zî zaf muhîm o.

3. Inî eqîdeyî heme qey şîret û nesîhet ameyî nuştîş naye ra zî heme eqîdeyan de kelîmeya *bizanî* zaf şuxulîyaya.

4. Bê eqîdeyê Mela Mehmed Demîrtaşî eqîdeyê bîn çerçawaya ruknê îslam û îman de vajîyayî. Demîrtaşî verê cû tewirê awan ra dima zî şeştî ferzan ra behs kerdo. Hetê hecm ra eqîdeyê ey kilm a. Mîyanê inî eqîdeyan de eqîdeyê tewr bidetay eqîdeyê Hezanî û Muradanî yî.

5. Bê eqîdeyê Mela Mehmed Demîrtaş û Mela Mehemedê Muradanî eqîdeyanê bînan de sifetê Homayî bi zazakî nusîyayî.

6. Tena Hezanî eqîdeyê xu de qey tarîxê nezmî yew beyt nušta û Hunij û Hezanî tena eqîdeyanê xu de mexlesê xu şuxulnayo.

7. Eqîdeyê Hunî û Muradanî de mewzûyê ke biîxtîlaf î zey ehlê bîdat û çep-giran ra behs bîyo.

8. Tena eqîdeyê Muradanî de kerametê ewlîyan, pawitişê şeş çîyan, îtaat bi îmaman, fesadî, fitne, xiybet, hesudî û kîbîr ra xu pawitiş û tesîrê duayî ra behs bîyo.

9. Behsê Mîracî, heme eqîdeyan de esto labelê tena Hunij û Muradanî tayê xusuxîyetê Mîracî zey Hz. Muhemmed (s.a.w.) senî Homa dîyo ra behs kerdo.

10. Tena Mela Mehmed Demîrtaşî eqîdeyê xu zey eqîdeyêk ne, zey *Qesîdeya diyîn* name kerda.

11. Eqîdeyê Hunij, Hezanî û Muradanî hetê muhtewa ra manenî yewbînan.

Çimeyî

Demîrtaş, Mela Mehmed, *Dîwan*, Arşîvê Ahmet Kayıntu ra, Destxet, Bêtarîx.

Kayıntu, Ahmet, *Molla Mehmet Demirtaş'ın Zazaca Divanı*, II. Uluslararası Zazaca Sempozyumu, Bingöl, 2012.

Kılavuz, Ahmet Saim, "Akaid", Diyanet Vakfî İslam Ansiklopedisi, II, İstanbul, 1998.

Mela Mehemed Elî Hunî, *Eqîdey İman-Eqîdey İslam*, Destxet, 1970.

Mela Mehemed el-Muradanî el-Gencî, *Mewlid û 'Eqîda Zazakî*, 1990.

_____, *Ez Ina Zê Yew Mûsîbetêk Vînena*, roportajkerdoxî: W. K. Merdimîn-N. Celalî, Vate Kovara Kulturî 21, İstanbul, 2003.

Mela Mehemedê Hezanî, *Derheqê Eqîdenameyan û Zazakî de Hezanî dir Roportajêk*, roportajkerdox: Metin, Çiftçi, Dîyarbekir, 04.02.2014.

_____, *Mîzanu'l-Edeb*, (Bi destxetê Zeynelabidîn Amedî), Dîyarbekir.

Uzun, Mehmet Selîm, *Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî), Vate Kovara Kulturî* 18, İstanbul, 2002.

Yeşilkaya, Şahap, *Edebîyata Kirdkî de Mewlid û Mehmed Elî Hunî*, Bingöl Üniversitesi, YDE, (tezê lîsansê berzî ke hema nêweşanîyayo), Bingöl, 2014.

Yıldırım, Kadri, *Ehmedê Xanî Külliyyatı II, 'Eqîdeya İmanê*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008.